

LOYIHALARDA KREDIT RISKLARINI BOSHQARISH VA BAXOLASH USULLARI

Keldiyorova Sarvinoz Azimjon qizi

Bank Moliya akademiyasi, loyiha boshqaruvi yo'nalishi,
magistratura bosqichi, 1 kurs tinglovchisi

keldiyorovas@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada, loyihalarda kredit risklarini boshqarish va baholash usullari zamonaviy moliya boshqaruvi va investitsiya faoliyatining muhim qismi ekanligi va kredit risklari, ularning turlari, kelib chiqishi, shuningdek, kredit risklarini boshqarish tizimlari va ularning samaradorligini oshirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Kredit risklari, kreditni diversifikatsiyalash, kredit limitlari, monitoring, kredit siyosati, kredit portfeli.

Annotation: This article provides recommendations that the methods of managing and evaluating credit risks in projects are an important part of modern financial management and investment activities, and to improve credit risks, their types, origins, as well as credit risk management systems and their effectiveness.

Keywords: Credit risks, credit diversification, credit limits, monitoring, credit policy, loan portfolio.

KIRISH.

Kredit risklarini boshqarish va baholash loyihalarda juda muhim ahamiyatga ega, chunki ularning samaradorligi va moliyaviy barqarorligi ko'pincha qarzlarni vaqtida qaytarish qobiliyatiga bog'liq. Kredit riski – bu qarz berish jarayonida qarz oluvchining o'z majburiyatlarini bajarish imkoniyatiga bog'liq xatarlarni anglatadi.

Kredit (credit) - pul yoki tovar shaklidagi mablag'larni qaytarib berishlik, muddatlilik va foiz to'lashlik shartlari asosida berish.¹

Kredit riski (credit risk) - kreditlarni o'z vaqtida va to'liq qaytmasligi natijasida zarar ko'rish xavfi.

Likvidlilik riski (liquidity risk) - joriy moliyaviy majburiyatlarni bajara olmay qolish yoki pul mablag'larini to'planib qolishi.

Operatsion risk (operations risk) - bank xodimlarining aybi bilan yoki texnikdasturiy ta'minotdagi uzilishlar tufayli zarar ko'rish xavfi.

Portfel riski (portfolio risk) - qimmatli qog'ozlarning bahosini o'zgarishi

¹ Abdug'Afforov, A. I. Kredit riskini boshqarish: nazariyalar va amaliyot. Tashkent: (2015). Iqtisodiyot va statistika.

nutijasida zarar ko'rish yoki ko'zda tutilgan daromadlarning bir qismini yo'qotish xavfi.

Risk (risk) - noaniqlik, zarar ko'rish xavfi. Risksiz aktivlar (riskless assets) - risk darajasi nolga teng bo'lgan, ya'ni risksiz nktivlar.

Riskli loyihalar (risky projects) - yuqori darajada daromad olish yoki zarar ko'rish ehtimoli yuqori bo'lgan loyihalar.

Revalvatsiya (re-valeo) - milliy valyutani chet el valyutalariga yoki xalqaro hisob-kitob pul birliklariga nisbatan qadrining oshirishidir.

Loyihalarda kredit riskini boshqarish uchun quyidagi asosiy jarayonlar va usullarni ko'rib chiqish mumkin:

➤ **Riskni aniqlash**

Loyiha uchun kredit riskini aniqlash jarayonida:

- Qarz oluvchining moliyaviy holati, kredit tarixi va biznes modelini tahlil qilish.
- Loyiha bo'yicha bozor sharoitlari, raqobat muhiti va iqtisodiy tendensiyalar to'g'risida ma'lumot yig'ish.

➤ **Riskni baholash**

Kredit risklarini baholash:

- Moliyaviy ko'rsatkichlar (masalan, rentabellik, likvidlik, qarz yuklanishi) ni tahlil qilish.

➤ **Riskni kamaytirish**

Kredit riskini kamaytirish uchun uyg'unlashtirilgan chora-tadbirlarni ko'rish:

- moliyaviy kafilliklarni talab qilish (ta'minot, jamg'arma.)
- kredit berish siyosati yaratish.

➤ **Risk monitoringi**

Loyiha amalga oshirilayotganda kredit riskining kuzatilishi:

- Moliyaviy hisobotlarni o'rganib borish.
- Ijro etilish jarayonida tizimli tekshiruvlarni amalga oshirish.

➤ **Riskni qayta baholash**

Loyiha davomida shart-sharoitlar o'zgarishi bilan riziklarni qayta baholash:

- Bozor sharoitlari yoki iqtisodiy vaziyat o'zgaradigan bo'lsa, kerak bo'lsa loyihani qayta ko'rib chiqish.

ADABIYOTLAR TAHLILI

L. A. Culp (2001) tomonidan yozilgan "Kredit Risk Modeling" asari kredit risklarini modellashtirish jarayonini batafsil yoritgab. Bu asarda kredit riskini baholashning statistik va matematik usullariga e'tibor qaratilgan.

J. A. A. L. Van Deventer va D. W. I. Imai (2010) "Financial Risk Analysis" asarida kredit risklarini baholash usullarining doirasi va ularning moliyaviy qarorlar qabul qilishdagi roli muhokama qilingan. Ushbu asar, kredit risklarini qanday baholash va boshqarishning amaliy tajribalarini o'z ichiga oladi.

M. Jorion (2007) "Value at Risk" kitobida risklarni hisoblash va boshqarish

usullarini batafsil tushuntiriladi. Stress-test va simulyatsiya usullari orqali kredit risklarining kutilmagan holatlardagi ta'siri o'rganiladi.

Martin J. Gruber tomonidan yozilgan "Portfolio Theory and Financial Risk Management" kitobda kredit portfelini qanday boshqarish va diversifikatsiya qilish muhokama qilinadi. Bu asar ishlab chiqarilgan risklarni boshqarish va rentabellikni oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi.

A. V. Makarov va E. P. Novikov (2020) "Innovative Approaches in Banking and Finance" nomli maqolalar to'plamida zamonaviy moliya va kredit risklarini boshqarishdagi yangi yondashuvlar tahlil qilinadi, bu amalga oshirilayotgan o'zgarishlarga moslashish zarurligini ta'kidlaydi.

Loyihalarda kredit risklarini boshqarish va baholash usullariga oid adabiyotlar, statistik modellashtirishdan tortib, stress-test va innovatsion yondashuvlargacha muhim nazariy va amaliy takliflarni o'z ichiga oladi. Ushbu adabiyotlar kredit risklarini samarali boshqarish va qarorlar qabul qilish jarayonida qo'llanilishi zarur bo'lgan bilimlarni taqdim etadi. Shuningdek, amaldagi samarali kartalar va modellar bilan tanishish, investitsion strategiyalarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun muhimdir.

Kredit risklarini boshqarish va baholash loyihalarda muhim ahamiyatga ega.²

Ushbu jarayonlarning asosiy elementlari quyidagilar:

1. Kredit risklarning aniqlanishi

- Kredit tarixi: Mijozning kredit tarixini tahlil qilish.
- Moliyaviy ko'rsatkichlar: Mijozning moliyaviy holati, daromadlari va xarajatlari.

2. Risklarni baholash

- Riskning darajasini aniqlash: Risklarni aniqlash va ularning ehtimoliy ta'sirini baholash.

3. Risklarni boshqarish

- Kreditni diversifikatsiyalash: Kredit portfelini turli mijozlarga va sektorlarga taqsimlash.
- Kredit limitlari: Har bir mijoz uchun kredit limitlarini belgilash.

4. Monitoring

- Moliyaviy monitoring: Mijozlarning moliyaviy holatini doimiy ravishda kuzatib borish.
- Texnologik vositalar: Risklarni monitoring qilish uchun maxsus dasturiy ta'minotlardan foydalanish.

5. Strategiyalar

- Zararni minimallashtirish: Kredit berishda ehtiyotkorlik va zararlarni minimallashtirish strategiyalarini ishlab chiqish.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

². Karimova, D. J. Loyihalardagi moliyaviy risklar. Tashkent: (2018). Moliyaviy-erishish. 103-.104 b.

Loyihalarda kredit risklarini boshqarish va baxolash usullarini o'rganishda klassik metodlar, statistik metodlar, modellashtirish, kasbiy metodlar, kvalifikatsiya metodlari kabi tadqiqot usullaridan foydalanilgan.

Kredit risklarini baholashi metodlari:³

Klassik metodlar

- Kredit tarixi tahlili: Mijozning avvalo bo'lgan kreditlarni qaytarish tarixini o'rganish.
- Moliyaviy ko'rsatkichlar: Mijozning moliyaviy holatini baholash uchun asosiy ko'rsatkichlardan (masalan, rentabellik, likvidlik) foydalanish.

Statistik metodlar

- Logistik regressiya: Kreditning qaytarilishiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlashda foydalaniladi.
- Klasterlashtirish: Mijozlarni o'xshashliklariga ko'ra guruhlash va rizik darajasini aniqlash.

Modellashtirish

- Skoring modellari: Mijozlarni baholash uchun maxsus skoring sistemalaridan foydalanish.

Kvalifikatsiya metodlari

- Kredit limitlari: Mijozlarning kredit limitlarini belgilash asosida ixtiyoriy metodlardan foydalanish.
- Moliyaviy rejalash: Mijozning kelgusidagi moliyaviy rejalari va ularning risklarini tahlil qilish.

Kasbiy metodlar

- Kredit sug'urtasi: Kredit risklarini kamaytirish uchun sug'urta mexanizmlaridan foydalanish.
- Portfel tahlili: Kredit portfelini tahlil qilish va diversifikatsiyalash strategiyalarini ishlab chiqish.

Texnologik vositalar

Kredit risklarini baholashda katta ma'lumotlarni va tahliliy vositalarni foydalanish. Ushbu metodlarning kombinatsiyasi kredit risklarini samarali baholash va boshqarishga yordam beradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Kredit riskini boshqarishda e'tibor berish kerak bo'lgan asosiy nuqtalar:

Loyiha uchun aniq kredit siyosati ishlab chiqish, unda kredit beruvchilarning talablari, qarz oluvchilarning malakalari va kredit shartlarini belgilash kerak.⁴

Kredit riskini baholash jarayonida qarz oluvchi va loyiha haqida to'liq ma'lumot to'plash muhim. Bu ma'lumotlar moliyaviy holat, biznes modeli, bozor sharoiti va raqobat muhiti haqida bo'lishi kerak.

³. Mirzayev, N. Q. Kredit risklarini baholash va boshqarish. Tashkent: (2017). Bank va moliya. 47-49 b.

⁴ Sirojov, R.T. Loyiha investitsiyalari: risklarni boshqarish. Tashkent:(2016). Iqtisodiy tadqiqotlar markazi. 83-87 b.

Kredit portfelini diversifikatsiyalash orqali risklarni kamaytirish mumkin. Agar portfel yuqori riskovi aktivlarni o'z ichiga olsa, bu umumiy riskni oshirishi mumkin.

Loyihaning moliyaviy natijalarini doimiy ravishda kuzatib borish kerak. Mahsulotlar yoki xizmatlar talabini kuzatish, mijozlarning moliyaviy holatini tahlil qilish riziklarni aniqlashga yordam beradi.

Agar risk aniqlansa, undan qochish yoki uni kamaytirish uchun choralar ko'rish kerak. Bu bepul moslashuvchanlik yoki shartnomaviy moslashuvchanlik shaklida bo'lishi mumkin.

Qarz oluvchi bilan ochiq aloqa o'rnatish, ularning ehtiyojlari va muammolari haqida doimiy ravishda xabardar bo'lish riziklarni aniqlagan holda ularni kamaytirish imkonini beradi.

Kredit riskini baholash jarayonida tahlil qilish uchun maxsus instrumentlardan foydalanish muhimdir. Moliyaviy hisobotlar, reyting tizimlari va prognoz modellari ushbu jarayonlarda muhim rol o'ynaydi.

Kredit risklarini boshqarish loyihaning samaradorligi va uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlaydi.⁵

To'g'ri yondashuv orqali kredit riski kamaytirilishi mumkin, bu esa investorlarga ishonch hosil qiladi va loyiha uchun mo'ljallangan resurslarni samarali taqsimlash imkonini beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Loyihalarda kredit risklarini boshqarish va baholash usullari moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda muhim o'rin egallaydi. Ushbu jarayonda kredit risklarining to'g'ri baholanishi va boshqarilishi moliya muassasalari va investitsiya kompaniyalari uchun kelajakdagi muvaffaqiyatni belgilovchi omil hisoblanadi.

- ❖ Kredit risklarini aniqlash va baholashda zamonaviy metodologiyalar va texnologiyalarning qo'llanilishi kredit xavflarini o'z vaqtida boshqarish imkoniyatini yaratadi.
- ❖ Statistika va modellashtirish usullari yordamida kutilmagan iqtisodiy holatlar va muammolarni oldini olish mumkin.
- ❖ Stress-testlar va simulyatsiya usullari loyihalarning barqarorligini va rentabelligini ta'minlashga yordam beradi.
- ❖ Kredit risklarini boshqarish tizimlarini yangilash va moslashtirish, yangi usullarni o'rganish va joriy etish zarur.
- ❖ Moliyaviy tashkilotlar o'rtasida tajriba almashish va hamkorlikni kuchaytirish, bu orqali eng yaxshi amaliyotlarni o'zlashtirish mumkin.

⁵ Qodirov, E. M. Kredit risklari va ularni boshqarish: xalqaro tajribalar. Tashkent: (2021). Xalqaro iqtisodiy munosabatlar. 132-135 b.

- ❖ Investitsiya qarorlarida yuqori darajadagi shaffoflikni ta'minlash va axborotlari asosida to'g'ri qarorlar qabul qilishni motivatsiya qilish zarur.

Umuman olganda, kredit risklarini boshqarish va baholash usullarini takomillashtirish zamonaviy moliya bozori sharoitlarida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishning kalitidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Abdug'Afforov, A. I. Kredit riskini boshqarish: nazariyalar va amaliyot. Tashkent: (2015). Iqtisodiyot va statistika. 89-92 b.
2. Karimova, D. J. Loyihalardagi moliyaviy risklar. Tashkent: (2018). Moliyaviy-erishish. 103-.104 b.
3. Mirzayev, N. Q. Kredit risklarini baholash va boshqarish. Tashkent: (2017). Bank va moliya. 47-49 b.
4. Sirojov, R. T. Loyiha investitsiyalari: risklarni boshqarish. Tashkent: (2016). Iqtisodiy tadqiqotlar markazi. 83-87 b.
5. Qodirov, E. M. Kredit risklari va ularni boshqarish: xalqaro tajribalar. Tashkent: (2021). Xalqaro iqtisodiy munosabatlar. 132-135 b.